

Pillanatképfelvétel az első országos népszavazásról ^[1]

1989. november 26.

„ISMERETLEN MÉLY FÉRFI HANG az alábbi bejelentést tette: »Húsz perc múlva hagyják el az iskolát, mert bomba fog robbanni« – majd a beszélgetést megszakította. A bejelentést R. L. 56 éves, portás, IX., A. u. 12. fszt. 84. szám alatti lakos vette. Az iskola földszinti helyiségeiben a 47-es és 48-as választó-kerület kapott helyet. A szavazás 18.10 h-kor rendben befejeződött.»

Bevezetés

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet 1988-ban és 1989-ben több alkalommal végzett közvélemény kutatást a lakosság körében az ország gazdasági és politikai helyzetéről. Ebben a mozgalmas, történelmi eseményekkel zsúfolt időszakban (a többpártrendszer kialakulása, a köztársaság kikiáltása, népszavazás, szabad választások kiírása **[Lásd az 1. sz. forrást!]**) az emberek érthető módon kiegyensúlyozatlanul és ellentmondásosan reagáltak a történésekre. A lakosság politikai hangulata a bekövetkezett politikai változások megítélésében erősen megosztott volt, s az emberek döntését, véleményét nagymértékben befolyásolta, hogy az adott esemény milyen hatással volt életükre.

Ilyen esemény volt az 1989. november 26-ára kitűzött *„négy igenes” népszavazás* is, amely megcsillantotta a reményt a közügyekbe való beleszólásra, a nyilvánosság kiszélesítésére és felgyorsította a rendszerváltás folyamatát. Forrásközlésünkben némi izellítőt kívánunk nyújtani a népszavazás idején felvett közvélemény kutatás eredményeiről, valamint a népszavazás rendőri előkészületeiről.

Szűrös Máttyás, az Országgyűlés akkori elnöke (ebbéli minőségében ideiglenes köztársasági elnök) 1989. október 23-án kikiáltotta a III. Magyar Köztársaságot, s ezzel formálisan véget ért a „szocializmus” időszaka. A politikai erők már az új választásokra készültek, az ellenzék korábbi egysége foszladozni kezdett. Egyre nyilvánvalóbb volt, hogy az MDF és az SZDSZ különböző alternatívát ajánl, s ez a köztársasági elnök választása körüli vitákban különösen élessé vált. A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain abban állapodtak meg, hogy az elnököt még a parlamenti választások előtt közvetlenül kell megválasztani. Az SZDSZ és a FIDESZ azonban emiatt nem írta alá a megállapodást tartalmazó dokumentumot.

Az SZDSZ 1989. szeptember 24-én bejelentette, hogy aláírások gyűjtésével népszavazás kiírását kezdeményezi négy kérdésben:

Ezek a következők voltak: a köztársasági elnök megválasztásának ideje és módja, az MSZMP kivonulása a munkahelyekről, elszámoltatás a pártvagyonról és a Munkásörtség feloszlata. Az SZDSZ és a FIDESZ által kezdeményezett, de a Kiszagdapárt és a Szociáldemokrata Párt által is támogatott népszavazás döntő akciónak bizonyult, és az addig viszonylag szűkebb körben ismert és elfogadott szabad demokraták jelentős előretörését eredményezte.

1989 november elejétől a népszavazás előkészületei tartották lábzan az országot. A szükséges 100 000 aláírás október közepére összejött. A népszavazást követően összesen 204 152 aláírás közül végül 114 470 bizonyult hitelesnek. Az Országgyűlés 1989. október 31-én úgy döntött, hogy november 26-án legyen a népszavazás az említett négy kérdésről, az elnökválasztást pedig január 7-ére halasztották.

Az SZDSZ, a FIDESZ, a Független Kiszagdapárt és a *Petrasovics Anna* vezette MSZDP ezzel kapcsolatban november 8-án közös nyilatkozatot bocsátott ki, amelyben a szavazáson való részvételre és négy *„igen”* szavazat leadására kérték a választókat. A nyilatkozat egyértelműen bizonyítja, hogy a viszonylag gyengébbnek látszó és kisebb ismertségű pártok már az új hatalmi viszonyokra, a minél sikeresebb választásokra készültek, mert a kérdések egy része ekkorra már okafogyottá vált.

Az MSZP ellenkampányba kezdett és négy *„nem”* szavazat leadására buzdította híveit. A legerősebbnek tartott ellenzéki párt, az MDF pedig bojkottálta a népszavazást. *„Nem megyünk el! Nem szavazunk!”* - jelentette ki a televízió Híradójában *Csengey Dénes*, aki, *„áldontéseknek”, „látszatdemokráciának”* minősítette a referendumot. Az emberek többsége így is elment szavazni, azonban a szavazás végeredményét jelentősen befolyásolta az MDF állásfoglalása. Az MDF és az MSZ(M)P közötti hallgatólagos egyezség értelmében az MDF tudomásul vette volna *Pozsgay Imre* köztársasági elnökségét még a választások előtt - ugyanis az akkoriban népszerű politikus személye az MDF vezetése számára is elfogadható volt -, a többi ellenzéki párt azonban nem volt hajlandó az utópárt MSZP és az MDF közötti megegyezés kulcsfigurájának tartott Pozsgay köztársasági elnökségéhez asszisztálni.

A népszavazás lebonyolítására a rendőrség minden eshetőségre felkészült, és mozgósította erőit. Túrós András országos rendőrfőkapitány 1989. november 20-án 15 példányban bocsátotta ki 4/1989. számú intézkedését. **(Lásd a 2. sz. forrást!)**. Az intézkedés leszögezte, hogy a népszavazás lebonyolításához fontos társadalmi és politikai érdekek fűződnek. Mivel sok embert érint a kampány és a nagy tömegeket megmozgató szavazás során, ezért a rendőri szerveknek fokozott gondot kell fordítaniuk a törvényesség, a közrend és a közbiztonság fenntartására, meg kell előzniük mindenféle rendzavarást, és készen kell állniuk arra, hogy a törvényes előírásoknak megfelelően lépjenek fel a szavazást jogszabályba ütköző módon akadályozó személyekkel vagy csoportokkal szemben. Külön utasításként szerepelt, hogy *„a szavazáshoz kapcsolódó rendkívüli eseményekről azonnal, a szavazás lefolyásáról annak befejezése után tegyenek jelentést a BM Főügyfelteknek”*. Ezt bizonyítja az a dokumentum is, amelyben kérték a rendőri szerveket, hogy a november 26-ai népszavazással kapcsolatban a *Napi Tájékoztató Jelentésben* számoljanak be a népszavazás eseményeiről még akkor is, ha *„esemény nem történt”*.

Az Országos Levéltárban található dokumentumok azonban tanúsítják, hogy minden óvintézkedés és rendőri készség ellenére történtek különleges és rendkívüli események a népszavazás napján, amelyek gondot okoztak a rendőri szerveknek. **(Lásd az 5. sz. forrást!)** Szokatlan s talán egyedülálló jelenség volt a rendszerváltás körüli években a bombariadó, amely alaposan felborzolta a kedélyeket a népszavazás napján. Budapesten, a IX. kerületi Ihsz Dániel Közlekedésgépészeti Szakközépiskola földszinti helyiségeiben a népszavazás ideje alatt telefonon egy *„ismeretlen mély férfihang az alábbi bejelentést tette: »Húsz perc múlva hagyják el az iskolát, mert bomba fog robbanni»*, majd a beszélgetés megszakadt. A tűzszervek gondosan átvizsgálták az épületet, de robbanóanyagot vagy robbantó szerkezetet nem találtak. Az eseményről bővebb információt nem találtunk, ami magyarázható azzal is, hogy a rendszerváltás körüli iratanyag egésze még nem került levéltári őrizetbe.

A következő dokumentum arról számol be, hogy Fehérvárcsurgón egy lezáratlan és őrizetlenül hagyott személygépkocsiból ismeretlen tettesek ellopták a mozgó urnát, amikor a faluban lévő járóképtelen emberekhez mentek. Az urnát az eltűnés helyétől kb. 70 méterre lévő szemetes mellett, a földre helyezve, sértetlen állapotban találták meg. Az urnát nem bontották fel, ezért az abban leadott 14 szavazat érvényes volt. Az ügyben a Móri Rendőrkapitányság folytatott vizsgálatot.

A népszavazás több mint 11 ezer szavazóhelyiségben, reggel 6 órától este 18 óráig, illetve egyes helyeken 20 óráig zajlott. A választási bizottságok munkájába bekapcsolódtak a népszavazás kiírását követelő pártok - SZDSZ, FIDESZ, MSZDP - képviselői is.

A népszavazásra feltett három kérdésben jóval a népszavazás megtartása előtt megszületett a parlamenti döntés: a parlament tudomásul vette, hogy a Minisztertanács a Munkásörtség azonnali, jogutód nélküli megszüntetése mellett döntött, elfogadta az MSZMP vagyonáról szóló 158 oldalas pénzügyminisztériumi jelentést, ill. azt, hogy a munkahelyeken nem működhetnek politikai pártok.

A népszavazás időpontjában tehát a kérdések közül igazi tétje csak az elsőnek volt, amely így hangzott: *„Csak az országgyűlési választások megtartása után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására?”*.

A népszavazáson a választók közel 60%-a vett részt. A Munkásörtség és a munkahelyi pártszervezetek feloszlására, valamint az MSZMP utódpártjának elszámoltatására vonatkozó kérdésekre a szavazók 95%-a igennel válaszolt. A köztársasági elnök választásának időpontjával kapcsolatban azonban eltértek a vélemények: 50,07% szavazott igennel és 49,93% nemmel.

Az Országgyűlés 41/1989. (XII. 27.) OGY határozatában, az Országos Választási Bizottságnak az Országgyűlés elnökéhez eljuttatott tájékoztatója alapján megállapította a népszavazás eredményét: e szerint az országos népszavazás - a szavazásra feltett mind a négy kérdésben érvényes és eredményes volt. A szavazáson a 7 824 775 választásra jogosult állampolgár 58,03%-a, azaz 4 541 077 szavozó adta le voksát, és ebből 50,7% szavazott arra, hogy a köztársasági elnök megválasztása az országgyűlési választások után legyen. Ezzel - a közfelfogás szerint - Pozsgay Imrét ütötték el a köztársasági elnökségtől. Azt, hogy a távol maradó 41,7%-ból mennyit tettek ki a közömbösök, és mennyit azok, akik az MDF-re hallgattak, sohasem fogjuk megtudni.

Az Országos Választási Bizottság 1989. november 29-én megjelent közleményében utalt arra, hogy öt esetben már az urnába bedobott, de elrontott szavazólap miatt a választópolgár kérésére a szavazatszámoló bizottság jogellenesen újabb öt szavazólapot adott át. Egy szavazóköri pedig olyan személy szavazott, akinek nem volt választójoga. Az Országos Választási Bizottság valamennyi esetben megállapította a törvényt sértését, és a szabálytalanul leadott szavazatokat érvénytelenítette. A közlemény megállapította, hogy érdemben ez az incidens nem befolyásolta a népszavazás eredményét. **(Lásd a 3-4. sz. forrást!)**

Az Munkásörség és a munkahelyi pártszervezetek feloszlására, valamint az MSZMP utódpártjának elszámoltatására vonatkozó kérdésekre a szavazók 95%-a igennel válaszolt. Ez az eredmény megerősítette a Munkásörség megszüntetéséről szóló 1989. október 20-án elfogadott, 1989. évi XXX. törvényt, a pártok működéséről és gazdálkodásáról szóló XXXIII. törvénynek a pártok, munkahelyi létrehozására és működésére vonatkozó tilalmát, valamint az Országgyűlés felkérte az Állami Számvevőszéket, hogy 1993. január 31-ig részleteiben vizsgálja meg az MSZP-nek (mint az MSZMP jogutódának) a bejegyzési kérelmében egyidejűleg a bírósághoz benyújtott vagyonmérlegét, és erről tájékoztassa az Országgyűlést.

A köztársasági elnök választásának időpontjával kapcsolatban csak kis különbséggel, 6101 szavazattal győztek a népszavazást kezdeményezők. A referendum így is érvényes volt, és a népszavazást kezdeményező pártok elérték céljukat. Eldől, hogy az első szabad parlamenti választás előtt (időpont) biztosan nem lesz közvetlen („népszavazásos”) köztársasági elnökválasztás (választási mód) Magyarországon. Ennek megfelelően a szavazatok összeszámlálása után az Országgyűlés a köztársasági elnök választásának kiűzéséről és a választási eljárás kérdéseiről szóló 26/1989. (XI. 10.) OGY határozatát visszavonta, és megállapította, hogy a köztársasági elnökválasztásra az országgyűlési képviselők választásáig nem kerülhet sor.

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet (MKKI) is végigkísérte a rendszerváltozás egyes eseményeit, és kutatást folytatott véleményekről, nézetekről, attitűdökről. A leggyakrabban nem, életkor, lakóhely és egyes esetekben iskolai végzettség szerinti megoszlás alapján véletlenszerűen kiválasztott minta alapján, statisztikai módszerekkel kérdezte a felnőtt lakosságot. A közvélemény kutatásnál közös adathétfelvetelre került sor, a felvétel helyszínei Budapest, az ország 22 vidéki városa és 42 községe volt. A felvételkor a válasz megtagadók száma általában 49-51 fő között mozgott. Az adathétfelvetel személyes beszélgetés keretében, kérdőív módszerrel történt. Ennek figyelembe vételével a „*négyigenes*” népszavazás különböző kérdéseire kereste és várta a választ a népszavazásról, a munkahelyi pártszervezetekről, a Munkásörségről és az MSZMP vagyonáról, valamint a köztársasági elnök választásáról. **(Lásd 6. sz. forrást!)**

Vélemények a népszavazásról

Az országgyűlés június eleji ülészakán elfogadta a népszavazásról szóló törvényt. Az MKKI kérdézőbiztosai májusban, közvetlenül a parlamenti ülés előtt kérdezték meg az embereket arról, hogyan vélekednek a törvénytervezetről.

A megkérdezettek 80%-a egyetértett azzal, hogy országos jelentőségű ügyekben népszavazást tartanak, bár sokan fenntartásai voltak. A népszavazást helyeslők többsége úgy gondolta, hogy az embereknek nincs elég ismeretük ahhoz, hogy országos jelentőségű ügyekben dönteni tudjanak, és nem elég érettek erre a feladatra. A népszavazást komoly és fontos dolognak tartották, s a többség szerint az emberek akkor is kinyilvánítják majd véleményüket, ha az ellentmond a vezetés álláspontjának. Sokan nem bíztak abban, hogy a lakosságot megfelelő módon tájékoztatják a népszavazások előtt, s úgy gondolták, hogy csak kisebb jelentőségű ügyekben fognak szavazást tartani. A szavazástól való tartózkodás az iskolázottság és az életkor függvényében változott.

Pártszervezetek a munkahelyeken

A munkahelyi pártszervezetek sorsáról szóló vitát a parlamentben éles ellentétek, és nagyfokú bizalmatlanság jellemezte. Ebben a kérdésben nemcsak az Ellenzéki Kerekasztal és az MSZMP véleménye tért el egymástól, hanem az MSZMP tagjainak nézetei is különböztek, sőt a közvélemény kutatás eredményei egyértelműen bizonyították, hogy a lakosság szintén megosztott volt e tekintetben.

A Közvélemény-kutató Intézet felmérését az MSZ(M)P kongresszus és az október közepén megtartott országgyűlési ülészakán előtt készítette, amikor még bizonytalan volt a vita kimenetele. A közvélemény-kutatásra 1989. szeptember 29. és október 6. között került sor. A vizsgálatot az ország felnőtt lakosságát reprezentáló 1000 fős mintán végezték. A személyeket úgy választották ki, hogy az ország 18 éves és idősebb népességét reprezentálják. A megkérdezettek több mint kétharmada egyértelműen ellenezte a pártok munkahelyi működését, egyötödük jónak tartotta ennek ellenkezőjét, 4% pedig a munkahely jellegétől tette volna függővé, hogy tevékenykedhetnek-e ott ilyen szervezetek. A kérdezettek 7%-a nem akart vagy nem tudott válaszolni a kérdésre.

A vizsgálatot megelőző hetekben nagy vihart kavart az MSZMP-nek azon döntése, hogy alapszervezetei ne vonuljanak ki a munkahelyekről. Közvélemény kutatást végeztek az emberek között arról is, hogy szerintük miért született ez a határozat. A megkérdezettek háromnegyed része egyetértett azzal, hogy a párt csak így tudja továbbra is befolyásolni a munkahelyi döntéseket, így képes átmeneti hatalmát és megnyerni a választásokat. Ha kivonulnak a munkahelyekről, akkor fennáll annak a veszélye, hogy sokan kilépnek a pártból. A megkérdezettek 69%-a elfogadta azt az állítást, hogy az MSZMP attól tartott, elveszíti befolyását az ország életére.

Az MSZMP kompromisszumként felajánlotta a többi pártnak, hogy azok is működjenek a munkahelyeken. Az emberek jelentős része azonban attól tartott, hogy ha a munkahelyeken több párt működne, az konfliktusok okozója lenne a dolgozók között és akadályozná a termelést. Azzal a feltételezéssel viszont, hogy a munkahelyi pártszervezetek léte csak az MSZMP-nek lenne előnyös, a kérdezettek alig több mint harmada értett egyet.

A parlamentben a munkahelyi pártszervezetek ügyében hozott döntés tehát a lakosság nagy részének egyetértésével találkozott.

Vélemények a Munkásörségről

Az MSZMP KB 1989. május 8-ai ülésén kinyilvánította, hogy lemond a Munkásörség közvetlen pártirányításáról, és javasolta a Minisztertanácsnak, hogy a testület - esetleg módosított funkcióval - kormányirányítás alá kerüljön. E döntés hatását mérték fel azok a közvélemény-kutatások, amelyeket a megszüntetést megelőző hónapokban több alkalommal a Közvélemény-kutató Intézet munkatársai vizsgáltak.

A Munkásörség közvéleménybeli megítéléséről négy alkalommal végeztek kérdőív felmérést, amely reprezentálta az ország felnőtt lakosságát. A megkérdezettek létszáma 700, ill. 1000 fő volt. Az MKKI munkatársai több Munkásörséggel kapcsolatos kérdést fogalmaztak meg a mintavételben kiválasztott személyeknek. E kérdéskörbe tartoztak az alábbiak: hasznos-e a Munkásörség léte az országnak, a Munkásörség fenntartása túl sok pénzbe kerül az országnak, a Munkásörséget az MSZMP irányítsa, a Munkásörségre továbbra is szükség van a természeti csapások elhárításához, a Munkásörség feladatai ellátásához nincs szüksége fegyverre, a Munkásörséget meg kell szüntetni, a Munkásörség a fegyveres erőszaktól sem riadna vissza, hogy támogassa az MSZMP hatalmát.

Bár történtek kísérletek a Munkásörség további fenntartására, más fegyveres testületekbe való integrálására, a vélemények állandósága azt bizonyította, hogy a megkérdezettek többsége továbbra is annak tekintette a Munkásörséget, ami létrehozásakor volt: párhadseregnek. Emiatt a megkérdezettek többsége a testület feloszlására mellett foglalt állást.

A legteljesebb egyetértés a Munkásörség költségességének megítélésében mutatkozott, s abban, hogy ha meg is marad a testület, feladatai ellátásához nincs szüksége fegyverre. A többség még az „*átmentésnek*” azt a formáját is elutasította, hogy a Munkásörség a természeti katasztrófák okozta károk elhárítására szolgáló szervezetként működjön tovább. Ugyanakkor elképzelhetőnek tartotta, hogy „*a Munkásörség a fegyveres erőszaktól sem riadna vissza, hogy támogassa az MSZMP hatalmát.*” Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy az emberek 68%-a helyeselte a Munkásörség megszüntetését.

A köztársasági elnök megválasztása

Az, hogy végül ki szerzi meg a szavazatok többségét a köztársasági elnök választás megítélésében, számos tényező függvénye volt. A legfontosabb ismérv az volt, hogy a választópolgárok mennyire tartják rokonszenvesnek vagy ellenszenvesnek a jelölt személyiségét, s milyen mértékben ragadja meg őket fellépésük, nyilatkozataik, mennyire vonzza, vagy taszítja őket egy-egy politikai külseje, modora, beszédstílus.

Az MKKI a köztársasági elnök megválasztásának kérdésében két alkalommal végzett kérdőív felmérést, mindkét alkalommal 1000 fős mintán. A válasz megtagadók száma az első felvételben 51, a másodikban 49 fő volt.

A köztársasági elnök választás körül kibontakozó vita nem befolyásolta az embereket annak megítélésében, hogy kit tartanak legalkalmasabbnak erre a posztra. A közvélemény-kutatásban megkérdezettek a „*reformerként*” ismert politikusok közül mindkét alkalommal Pozsgay Imre nevét említették a leggyakrabban, 32%-uk bizalmát élvezte. Őt növekvő rokonszenvvel *Király Zoltán* televíziós újságíró követte. *Németh Miklós* miniszterelnök szavazótáborába és népszerűségére töretlenül volt mindkét felvételnél, ám mindössze 9% tartotta őt alkalmasnak erre a posztra, inkább miniszterelnökök szerették volna az emberek. Köztársasági elnöknek más politikusokat is megneveztek a megkérdezettek, pl. *Habsburg Ottót*, *Szűros Máttyást*, *Horn Gyulát*, *Grósz Károlyt*, *Nyers Rezsőt* és *Kulcsár Kálmánt*. Ők voltak azok, akiknek neve ritkábban vagy csak újabban hangzott el a tömegkommunikációban. A kérdésben 37% nem foglalt állást, mivel nem volt határozott elképzelése arról, hogy kire adja voksát.

Az MSZMP vagyon sorsa

A közvéleményt leginkább megosztó témának bizonyult az a sokakat foglalkoztató kérdés, hogy mi legyen az MSZMP többmilliárdot érő vagyonával. Egyes politikai szerveződések vitatták, hogy az MSZMP rendelkezhet-e felette, tárgyalhat-e róla más pártokkal, mivel nem ismerték el a szocialista pártot a volt MSZMP egyetlen jogutódának. Az MKKI ebben a kérdéskörben két alkalommal végzett közvélemény-kutatást

Nem meglepő, hogy a párt hatalmának fennmaradásával legszorosabban összefüggő kérdés megítélésénél az állampolgárok 34%-ának az volt a véleménye, hogy a pártvagyon teljes egészében szét kellene osztani a többi párt között, 38%-uk szerint a részbeni felosztás lenne a legjobb, s 16% gondolta azt, hogy a felosztásra egyáltalán nincs szükség. A megkérdezettek 12%-a nem akart vagy nem tudott nyilatkozni a feltett kérdésekről.

Rendkívül érdekes, hogy mivel indokolták az emberek e kérdésben elfoglalt álláspontjukat. A válaszolók 95%-a úgy gondolta, hogy az a nép vagyona, 81% azzal érvelt, hogy az MSZMP nem érdemli meg, hogy ekkora vagyona legyen, 74% szerint az MSZMP ehhez a vagyonhoz ingyen és jogtalanul jutott, 49% pedig azt vallotta, hogy az MSZMP azt más pártoktól vette el.

Arra a kérdésre, hogy a most alakult pártoknak is szükségük van a vagyonra, a megkérdezettek a saját szemszögükből ítélték meg a helyzetet. Attól félték ugyanis, hogy a többpártrendszerben valamennyi párt épületeket, felszereléseket, eszközöket fog igényelni, s ennek terhét a lakosságra hárítják.

Bár a vagyon felosztásának mértékéről különbözőképpen vélekedtek az emberek, nagy részük azonban egyetértett abban, hogy a többi párt működése sem jelenthet az állam számára az eddiginél nagyobb anyagi terhetet, mert „*úgy érzik, hogy az e célra fordított pénz - akár közvetlen, akár közvetett módon - az ő „zsebükből” vennék el.*”

Felvethető, hogy mi volt a „négy igenes” népszavazás jelentősége a rendszerváltás folyamatában. Tagadhatatlan, hogy az átalakulás lényegi folyamatait nem változtatta meg, hanem „csupán” gyorsította az eseményeket, és megváltozott az egyes politikai erők közötti egyensúly is. A legnagyobb vesztes egyértelműen az MSZP volt, amely - akkor még nemzetközileg is elfogadottan - 30-35%-os relatív többséggel számolt. Az MSZP reformszárnya és a személyében is vesztes Pozsgay Imre ezáltal megszűnt, mint az MDF lehetséges partnere, viszont a népszavazást kiharcoló, elindító SZDSZ az addigi viszonylagos ismeretlenségből az ország egyik legerősebb erejévé vált, amely az 1990-es választásokon is bizonyította sikerét. A többi politikai erő lényegében úgyszintén profitált a szavazásban való részvételből. Azon el lehet gondolni, hogy az MDF szavazó tábora meggyengült-e vagy erősödött. Egy tény, azzal, hogy a választást bojkottálta, a választás után kénytelen volt kiegyezni az SZDSZ-el a közvetett elnökválasztás kérdésében.

Források

A Minisztertanács határozata a népszavazásról

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG
MINISZTERTANÁCSA

TITKOS!
Készült: 80 példányban
21. sz. példány
Kapják:
Minisztertanács tagjai,
MT ülések állandó résztvevői
Szűros Mátyás elvtárs,
Huszár István elvtárs,
Stumpf István elvtárs,
megyei tanácselnökök.

A MNISZTERTANÁCS
3096/1989.
határozata

a népszavazásról és a népi kezdeményezésről szóló törvényjavaslat társadalmi és szakmai egyeztetésre bocsátásáról

1. A Minisztertanács a népszavazásról és a népi kezdeményezésről szóló előterjesztést elfogadta és hozzájárul a törvényjavaslat szűk körű társadalmi konzultációra és szakmai vitára, valamint politikai egyeztetésre bocsátásához, amely a törvényjavaslatnak az Országgyűléshez történő benyújtása után is folytatható.
2. A Minisztertanács felkéri a Hazafias Népfront és a Magyarországi Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsát, hogy véleményezze a törvényjavaslat tervezetét.
3. A Minisztertanács kezdeményezi, hogy a törvényjavaslat tervezetét az országgyűlési képviselők kommunista csoportja és a független képviselők csoportja is tárgyalja meg.
4. Az igazságügy-miniszter intézkedjen a törvényjavaslat szakmai fórumokon (Magyar Jogász Szövetség, egyetemeken állam- és jogtudományi karai), valamint a megyei (fővárosi) tanácsoknál történő megvitatásáról és az alternatív politikai mozgalmakkal történő politikai mozgalmakkal történő politikai egyeztető vita lefolytatásáról.
5. Az igazságügy-miniszter az egyeztetések tapasztalatait felhasználva végelelje a törvényjavaslatot, és a vitáról tájékoztassa a Minisztertanácsot.

Határidő: 1989. április 30.

Budapest, 1989. április 7.

Németh Miklós s. k.
a Minisztertanács elnöke

Jelzet: MOL XIX-A-83-6-3096-1989. (Magyar Országos Levéltár Minisztertanács Előterjesztések és határozatok)

Az országos rendőrfőkapitány intézkedése a népszavazással kapcsolatos rendőri feladatokról

TG-n kérem leadni!

ORSZÁGOS RENDŐRFŐKAPITÁNY

TITKOS!
(selejtezésig)

Szám: 50-14/4/1989.

ORSZÁGOS RENDŐRFŐKAPITÁNY
4/1989.

INTÉZKEDÉSE

az 1989. november 26-i népszavazással kapcsolatos rendőri feladatokról
Budapest, 1989. november 26-án

Az Országgyűlés határozata alapján népi kezdeményezésre 1989. november 26-án népszavazásra kerül sor. A népszavazással kapcsolatos rendőri feladatokra kiadom az alábbi

i n t é z k e d é s t:

1. Az Országgyűlés több ellenzéki párt által szervezett aláírásgyűjtés alapján, népi kezdeményezésre határozatot hozott a november 26-án megtartásra kerülő népszavazásról. A népszavazás rendben, zavaró körülményektől mentes lefolytatásához nagyon fontos társadalmi, politikai érdekek fűződnek. A sok embert érintő választási kampány alatt, a nagy tömegeket megmozgató szavazás során a rendőri szerveknek fokozott gondot kell fordítaniuk a törvényesség, a közrend és közbiztonság fenntartására, meg kell előzniük mindenfajta rendezetlenséget, készen kell lenniük arra, hogy a törvényes előírásoknak megfelelően fellépjenek a szavazást jogszabályba ütköző módon akadályozó személyekkel vagy csoportokkal szemben.

2. A főkapitányságok vezetői fordítsanak különös gondot a népszavazáshoz kapcsolódó információk megszerzésére, tárják fel az esetleges provokáció, a népszavazás rendjének megzavarására irányuló előkészületeket. A megszerzett információkat gondosan elemezzék, és azoknak megfelelően szervezzék meg a november 26-i szolgálat ellátását úgy, hogy a szükségesnél nagyobb létszámú rendőri erők mozgását elkerüljék.
3. A népszavazás előkészítése és lebonyolítása a tanácsok végrehajtó bizottságai titkárainak a kötelessége. A főkapitányságok vezetői a megyei, a városi rendőrkapitányságok vezetői, a városi tanácsok végrehajtó bizottságainak titkáiraival vegyék fel a kapcsolatot, egyeztessék a feladatokat. A VB titkárok indokolt igényei alapján működjenek közre és adjanak segítséget a választási iratok (különösen a szavazó cédulák) biztonságos szállításához és őrzéséhez.
4. A népszavazáshoz kapcsolódó propagandát 24-én 24.00 óráig lehet kifejteni. Ennek során plakátokat a tulajdonos vagy a kezelő engedélyével lehet elhelyezni létesítményeken. Szórolapokat - fogdában történő terjesztése - a rendőrkapitányságok ügyelei vegyék át, ha azt valamelyik párt, szervezet kifejezetten kéri. 25-én 0.00 órától tilos minden személyes propaganda, új plakát elhelyezése, szórolapok terjesztése.
5. A választás, a szavazás minden, a törvényben meghatározott korlátozások alá nem tartozó állampolgár joga, melynek gyakorlását biztosítani kell. A rendőrségi fogdában fogvatartottak részére, kérésükre lehetővé kell tenni, hogy a szavazáson részt vegyenek. Biztosítani kell, hogy a lakhelyük szerint illetékes tanács VB titkárától a szükséges igazolást beszerezzék és fogva tartásuk szerint illetékes szavazókörzetben szavazhassanak. Amennyiben a fogvatartottak közül egy fő is igényli a szavazáson való részvételt, úgy a rendőrkapitányság vezetője 24-ig kérje fel az illetékes tanács VB titkárát, hogy a mozgómával a szavazást ejtsék meg. A rendőrkapitányságokon biztosítani kell a törvényi előírásoknak megfelelő feltételeket a szavazás végrehajtására. A szabálysértési eljárásokat gyorsított ütemben, lehetőleg 25-ig fejezzék be, elzárás büntetés kiszabásának mellőzésével.
6. A szavazás napján, 06.00 órától 20,00 óráig a főkapitányságok közbiztonsági és közlekedési osztályvezetői tartózkodjanak szolgálati helyükön. A főkapitányságok és kapitányságok vezetői elérhető helyen tartózkodjanak. A megyeszékhelyi rendőrkapitányságokon az alegységbe szervezett állományból vonjanak össze egy - 1+20 fős létszámú - szakaszt, készítsék fel nagyobb létszámú rendezvény megrendezésére.
7. A közbiztonsági és közlekedési, valamint az operatív állomány szolgálatot úgy szervezzék meg, hogy azok rendszeresen ellenőrizzék a szavazóhelyiségek környékét. Az ügyeleti szolgálatot igazítsák el, hogy a szavazatszámoló bizottságok elnökei kérését a szavazóhelyiségben, annak környékén, a rend fenntartására azonnal kötelesek teljesíteni. Szolgálatát teljesítő rendőr a szavazóhelyiségbe csak a szavazatszámoló bizottság elnökének az engedélyével léphet be.
8. A parancsnokok fordítsanak nagy figyelmet a népszavazásra és a választásra vonatkozó 1989. évi XVII. és XXXIV. törvények előírásainak megismerésére és a közterületi, valamint ügyeleti szolgálatot ellátó állomány körültekintő felkészítésére. A közterületi szolgálatba az önkéntes rendőri csoportokat vonják be.
9. Budapesten 26-án 06.00 órától a Budapesti Rendőr-főkapitányság vezetője az alegységbe szervezett állományából egy század erőt vonjon össze és az egyéb szolgálati feladatokat végrehajtó erőt felül tartson készenlétben. A BM Rendőri Ezred Parancsnoka egy zászlóaljtal (200 fő) a szükséges megerősítő erőkkel tartson készenlétben még központi tartalékerőt 26-án 20.00 óráig.
10. A népszavazás napján szolgálatot teljesítő állomány figyelmét hívják fel a parancsnokok arra, hogy a lakhelyük szerint illetékes tanács VB titkárától kért igazolás birtokában szolgálati helyük szerint illetékes szavazókörzetben is szavazhatnak. Nagyobb létszám esetén ehhez igényeljük az illetékes tanács VB titkáranak segítségét. Amennyiben a szolgálatban lévő rendőr élni kíván szavazati jogával, úgy szolgálati felszerelését a szolgálati helyén leadva a szavazás idejére szolgálati feladatai alól felmentve vehet részt a szavazáson
11. A szavazás napján, a szavazás idejére a jelentkező rendőri feladatok koordinálásával Bohár János r. ezredes közbiztonsági és közlekedési csoportfőnököt bízom meg. Szükség esetén 133-74 „K” telefonon érhető el.
12. A szavazáshoz kapcsolódó rendkívüli eseményekről azonnal, a szavazás lefolyásáról annak befejezése után tegyenek jelentést a BM Főügyeletnek.

[olvashatatlan aláírások]

Dr. Túrós András
rendőr vezérőrnagy

Készült: 15 példányban.

Felterjesztve: Miniszter úrnak
Államtitkár uraknak

Kapják:
Miniszterhelyettes Urak
BM ORFK vezetőjének helyettese
BM ORFK csoportfőnökei
BM Titkárság vezetője
BM ORFK Vizsgálati Osztály vezetője
BM Főügyeleti Osztály vezetője
BM Választási Iroda vezetője
TG-n kapják: Rendőr-kapitányok
és a BM Rendőri Ezred parancsnoka

Jelzet: MOL XIX-B-1-az-50-14-4-1989. (Magyar Országos Levéltár Belügyminisztérium Parancsgyűjtemény)

Az Országos Választási Bizottság közleménye a népszavazás eredményéről

Az Országos Választási Bizottság
KÖZLEMÉNYE

az 1989. november 26-ai országos népszavazás eredményéről

Az Országos Választási Bizottság 1989. november 29-én 02 órakor megállapítja, hogy az első országos népszavazás mind a négy feltett kérdést tekintve érvényes és eredményes volt.

A szavazáson a 7 824 775 választójogosult állampolgár közül részt vett 4 541 077 (58,03%). A leadott szavazatok alapján a számszerű eredmény kérdésenként a következő:

1. „Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására” kérdésre adott válaszok közül

- a. az érvénytelen szavazatok aránya 3,11%
- b. az érvényes 4 297 751 szavazatból
  - az IGEN szavazatok száma: 2 151 926 (50,07%)
  - a NEM szavazatok száma: 2 145 825 (49,93%)

A népszavazásra bocsátott kérdésre az érvényesen szavazók többsége IGEN választ adott.

2. „Kivonuljanak-e a pártszervek a munkahelyekről?”

- a. az érvénytelen szavazatok aránya 2,94%
- b. az érvényes 4.31.999 szavazatból
  - az IGEN szavazatok száma: 4 101 958 (95,15%)
  - a NEM szavazatok száma: 209 041 (4,85%)

A népszavazásra bocsátott kérdésre az érvényes szavazók többsége IGEN választ adott.

3. „Elszámoljon-e az MSZMP a tulajdonában vagy kezelésében levő vagyonról?”

- a. az érvénytelen szavazatok aránya 2,89%
- b. az érvényes 4 314 550 szavazatból
  - az IGEN szavazatok száma: 4 114 994 (95,37%)
  - a NEM szavazatok száma: 199 556 (4,63%)

4. „Feloszlassák-e a Munkásörseget?”

- a. az érvénytelen szavazatok aránya 3,26%
- b. az érvényes 4 285 604 szavazatról
  - az IGEN szavazatok száma: 4 068 420 (94,93%)
  - a NEM szavazatok száma: 217 184 (5,07%)

A népszavazásra bocsátott kérdésre az érvényesen szavazók többsége IGEN választ adott.

Az Országos Választási Bizottság a szavazókörökből felterjesztett választási iratokat megvizsgálta. Az ország 11 007 szavazóköréből 78 szavazókörben összesen 512 választópolgár a törvényben előírt igazolás nélkül az állandó lakóhelyén kívül szavazott. Őt esetében a már az urnába bedobott, de elrontott szavazólap miatt a választópolgár kérésére a szavazatszámoló bizottság jogellenesen újabb öt szavazólapot adott át. Egy szavazókörben olyan személy szavazott, akinek nincs választójoga.

Az Országos Választási Bizottság valamennyi esetben megállapította a törvénysértés tényét, és a szabálytalanul leadott szavazatokat érvénytelenítette. Ez azonban é r d e m b e n nem befolyásolta a népszavazás eredményét.

Az Országos Választási Bizottság a népszavazás eredményéről és tapasztalatairól írásban tájékoztatja az Országgyűlés megbízott elnökét.

Budapest, 1989. november 29.

Országos Választási Bizottság

Jelzet: MOL XVIII-6-o-OE-2787-1989-1990. (Magyar Országos Levéltár Országgyűlés Fodor István elnök iratai)

Kéry Andrásnak, az Állami Népeesség-nyilvántartó Hivatal vezetőjének jelentése a népszavazás eredményéről

ÁLLAMI NÉPESSÉGNYILVÁNTARTÓ HIVATAL
HIVATALVEZETŐ

J e l e n t é s
az 1989. november 26-i országos népszavazás
eredményéről

A végleges számítástechnikai szavazatoszesítő rendszerben 1989. november 27-én és 29-én feldolgoztuk a november 26-i országos népszavazás 10 007 szavazóköri jegyzőkönyvét.

Az ideiglenes tartózkodási helyen igazolással szavazók adatait is összesítettük és megállapítottuk, hogy 5.864 szavazókörben 43 225-en szavaztak igazolással, ebből 41 816-t személyi szám alapján ellenőriztünk. A szavazókörökből jelentett adatok alapján megállapítható, hogy körükből kétszer vagy többször szavazó nem volt.

A népszavazáson 4 541 077 állampolgár szavazott, a választójogosultak 58,03%-a.

A népszavazás országos végeredménye a szavazólapon szereplő kérdések sorrendjében

1. Kérdés: Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására?

Az országos népszavazás az első kérdésre nézve érvényes és eredményes, mert a megfogalmazott kérdésre az ország összes választópolgárából, azaz 7 824 775-ből több mint a fele, azaz összesen 4 297 751 (54,92%) szavazott érvényesen, ebből

igennel	2 151 926 (50,07%)
nemmel	2 145 825 (49,93%) szavazott
különbség	6 101

A népszavazásra bocsátott kérdésre a választópolgárok többsége igen választ adott. Érvénytelenül szavazott 243 326 fő (3,1%).

2. Kérdés: Kivonuljanak-e a pártszervezetek a munkahelyekről?

Az országos népszavazás a második kérdésre nézve érvényes és eredményes, mert a megfogalmazott kérdésre az ország összes választópolgárából, azaz 7 824 775-ből több mint a fele, azaz összesen 4 310 999 (55,09%) szavazott érvényesen, ebből

igennel	4 101 958 (95,15%)
nemmel	209 041 (4,85%) szavazott
különbség	3 892 917

A népszavazásra bocsátott kérdésre a választópolgárok többsége igen választ adott. Érvénytelenül szavazott 230 078 fő (2,9%).

3. Kérdés: Elszámoljon-e az MSZMP a tulajdonában vagy kezelésében levő vagyronról?

Az országos népszavazás a harmadik kérdésre nézve érvényes és eredményes, mert a megfogalmazott kérdésre az ország összes választópolgárából, azaz 7 824 775-ből több mint a fele, azaz összesen 4 314 550 (55,14%) szavazott érvényesen, ebből

igennel	4 114 994 (95,37%)
nemmel	199 556 (4,63%) szavazott
különbség	3 915 438

A népszavazásra bocsátott kérdésre a választópolgárok többsége igen választ adott. Érvénytelenül szavazott 226 527 fő (2,9%).

4. Kérdés: Felszámolják-e a Munkásörseget?

Az országos népszavazás a negyedik kérdésre nézve érvényes és eredményes, mert a megfogalmazott kérdésre az ország összes választópolgárából, azaz 7 824 775-ből több mint a fele, azaz összesen 4 285 604 (54,77%) szavazott érvényesen, ebből

igennel	4 068 420 (94,93%)
nemmel	217 184 (5,07%) szavazott

különbség 3 851 236

A népszavazásra bocsátott kérdésre a választópolgárok többsége igen választ adott.
Érvénytelenül szavazott 255 473 fő (3,3%).

Az országos eredmény megyei és budapesti részletezését a 2. sz. melléklet tartalmazza.

Jelentem továbbá, hogy a választók nyilvántartásának pontossága megfelelt a törvényes követelményeknek. Az 1989. október 1-i állapot szerint kiadott gépi névjegyzékeket a helyi tanácsok pontosították és 70 118 fővel csökkentették a választójogosultak számát. A szavazás napján 16 733 fővel nőtt a választójogosultak száma, lakcímváltozás miatt igazolás nélkül szavazott 23 314 választópolgár 6 094 szavazókörben. (Lásd az 1. sz. mellékletben.)

Végezetül jelentem, hogy néhány technikai, szervezési problémát is tapasztaltunk. Ezek összességében nem érintették az eredmény megállapítás törvényességét és pontosságát. Az ilyen problémákat 1989. december 15-i összegyűjtjük, és elemző jelentésbe foglaljuk. Néhányat ezek közül most csak jelzésszerűen említek:

- feltétlenül tisztázni kell a számítógépes elő-feldolgozó és a végleges összesítő rendszer egymás közötti viszonyát, elsősorban a konzisztenciáját,
- meg kell szervezni az eredmény-feldolgozás teljes körű nyilvánosságának megteremtését, illetőleg a folyamatos, előzetes adatközlést,
- javítani kell az állampolgári joggyakorlás technikai feltételeit, így például a választók nyilvántartásba való felvételtől szóló értesítés kézbesítése, illetőleg az állandó és az ideiglenes lakóhelyre való eljuttatás igényének kielégítése; a sorkatonák és más, a szavazás napján nem állandó lakóhelyükön tartózkodó szavazó polgárok joggyakorlása feltételeinek egyszerűsítése. Ezen sokat segítene a helyi választási adatbázisok megteremtése,
- pontosan meg kell fogalmazni a kétszer, illetve többször szavazók számítógépes kiszűrésének jogi és technikai feltételeit,
- a munkamegosztás és a hozzátartozó felelősség vállalás tekintetében egyértelművé kell tenni a közreműködő állami szervek (helyi és területi tanácsok, BM, ÁNH) teendőit, ki kell küszöbölni azokat a szervezési és technikai problémákat, melyek határidő túllépéshez vezetnek. El kell érniük, hogy a tanácsok rendelkezésére álljanak a feladat megoldásához elengedhetetlen szervezési és technikai feltételek, mely kapacitáshiány különösen Pest megye teljesítményében mutatkozott meg.

Budapest, 1989. november 29. 14 óra.

(Kéry András)

1. sz. melléklet

Kimutatás választójogosultak számának alakulásáról

1989. október 1-i állapot:

Az ország népessége: 10 566 034 fő
nem rendelkezik választójoggal: 2 712 072 fő
választójogosultak száma: 7 853 962 fő

1989. november 25-i állapot:

A választók nyilvántartásába a szavazást megelőző nap 16 óráig felvett

választójogosultak száma összesen: 7 738 844 fő

1989. november 26-i állapot: A választók nyilvántartásában levő választójogosultak száma a szavazás

Befejezésekor 7 824 775 fő

Ebből:

- a választók nyilvántartásába a szavazás napján igazolás nélkül felvettek száma: 23 314 fő
- a választók nyilvántartásából a szavazás napján törölt választópolgárok száma: 6 581 fő
- az igazolással szavazók száma: 43 225 fő

A szavazókörben visszautasítottak száma: 2 241 fő

Jelzet: MOL XVIII-6-o-OE-2787-1989-1990. (Magyar Országos Levéltár Országgyűlés Fodor István elnök iratai)

Különleges események a népszavazás napján

a.

Jelentés a Belügyminisztérium Főügyelet vezetőjének az 1989. november 26-ai bombariadóról

BUDAPESTI RENDŐRFŐKAPITÁNYSÁG
KÖZPONTI ÜGYELETI OSZTÁLY
III. sz. KÖZPONTI ÜGYELET

BM FŐÜGYELET VEZETŐJÉNEK! B U D A P E S T

JELENTÉS

Budapest, 1989. november 26.

[...]

EGYÉB ESEMÉNY

F. hó 26-án 18.40 h. körüli időben a Bp. IX., Osztag u. 4. szám alatt lévő Ihász Dániel Közlekedésgépészeti Szakközépiskola 14-75-739 telefonjára

ISMERETLEN MÉLY FÉRFI HANG az alábbi bejelentést tette:

„Húsz perc múlva hagyják el az iskolát, mert bomba fog robbanni” - majd a beszélgetést megszakította.

A bejelentést R. L. 56 éves, portás, IX., A. u. 12. fszt. 84. szám alatti lakos vette.

Az iskola földszinti helyiségeiben a 47-es és 48-as választó-kerület kapott helyet. A szavazás 18.10 h-kor rendben befejeződött.

Az ügyeleti csoportunk a tűzszerekkel együtt az épületet átvizsgálta, de robbanóanyagot vagy robbantó szerkezetet nem találtak.

A keletkezett anyagokat a BRFK illetékes szervének megküldtem.

Jelzet: MOL XIX-B-1-ak-8-12/320-334/1989. november 26. (Magyar Országos Levéltár Belügyminisztérium Főügyeleti osztály)

b.
Jelentések a Belügyminisztérium Főügyeleti osztályának 1989. november 27-én

FEJÉR MEGYEI RENDŐRFŐKAPITÁNYSÁG
Központi Ügyelete

BELÜGYMINISZTERIUM
FŐÜGYELETI OSZTÁLY
V e z e t ő j é n e k!

BUDAPEST

Jelentem, hogy 1989. november 26-án 20.15 órakor a Megyei Tanácstól jelentették, hogy Fehérvárcsurgón lezáratlan szgk.-ból ellopták a mozgó urnát.

Gy. P. 38 éves, lakatos, Fehérvárcsurgó, J. u. 32. szám alatti és
K. J. 35 éves, b. m. Fehérvárcsurgó, D. u. 28. szám alatti lakosok 15.45 órától szgk.-val a faluban lévő járásképtelenekhez mentek a mozgó urnával. 18.45 órakor a Művelődési Háznál egy-két percre őrizetlenül hagyták a lezáratlan gépkocsiban az urnát, melyet ismeretlen tettesek eltulajdonítottak.

Az urnában 14 db szavazat volt. A mozgó urnát 19.30 órakor az eltűnés helyétől kb. 70 méterre lévő szemetes mellett a földre helyezve találták meg, sértetlen állapotban. Így az abban leadott szavazatok érvényesek.

Az ügyben a további vizsgálatot a Móri Rendőrkapitányság folytatja.

Székesfehérvár, 1989. november 27.

S. F. r. szds.
ügyeletvezető

Jelzet: MOL XIX-B-1-ak-8-12-320-334-1989. november 26. (Magyar Országos Levéltár Belügyminisztérium Főügyeleti osztály)

***

BELÜGYMINISZTERIUM
FŐÜGYELETI OSZTÁLY

8-12-331/1989.

T I T K O S!

NAPI TÁJÉKOZTATÓ JELENTÉS

Budapest, 1989. november 27-én

A Belügyminisztérium - rendőri, határőrizeti és tűzoltósági - szerveinek területén 1989. november 25-én 20 órától november 26-án 20 óráig az alábbi jelentősebb események történtek:
[...]

v.
EGYÉB ESEMÉNYEK:

Fehérvárcsurgón (Fejér megye) a Művelődési Ház előtt 26-án 18.45 órakor ISMERETLEN TETTES egy nyitva levő, rövid időre őrizetlenül hagyott személygépkocsiból egy a népszavazáshoz használt, 14 szavazatot tartalmazó mozgóurnát elvitt és azt kb. 70 m távolságra a földre helyezte. Az urnát 19.30 órakor sértetlenül megtalálták.

Az adatgyűjtést megkezdték.

A népszavazást az országban 26-án a programnak megfelelő rendzavarás és rendőri intézkedés nélkül lebonyolították.

B. Z. r. alezredes
ügyeletvezető

Készült: 69 példányban,
Készítette: BZ/TMné
Kapják: elosztó szerint

Jelzet: MOL XIX-B-1-ak-8-12-320-334-1989. november 27. (Magyar Országos Levéltár Belügyminisztérium Főügyeleti osztály)

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet közvélemény felmérése a népszavazásról

a.
Vélemények a népszavazás törvénytervezetéről

Népszavazás

Az országgyűlés június eleji ülészakán elfogadta a népszavazásról szóló törvényt. Májusban - közvetlenül a parlamenti ülés előtt - kérdezték meg az embereket arról, hogy hogyan vélekednek a törvénytervezetről. 80%-uk értett egyet azzal, hogy ezen túl országos jelentőségű ügyekben népszavazást tartsanak. A legtöbben (70%) azt helyeselték, ha a jövőben az állampolgárok ilyen módon döntenének az új alkotmány bevezetéséről és a köztársasági elnök személyéről.

A Nemzeti Kerekasztal mellett született megállapodások közül a FIDESZ és az SZDSZ négy kérdésben nem fogadta el a kompromisszumot, s ezért aláírásgyűjtési akciót szervezett népszavazás kiírása érdekében. A megfelelő számú, hitelesített aláírás összegyűlése után a parlament 1989. november 26-át jelölte ki a magyar történelem első népszavazásának napjává. A népszavazásra bocsátott négy kérdés közül háromban: kivonuljanak-e a pártszervezetek a munkahelyekről, elszámoljon-e az MSZMP a vagyonáról, feloszlassák-e a munkásörseget, már korábban kialakult az országban a domináns és stabil vélemény.

Az ősz elején a lakosság több mint kétharmada egyértelműen ellenezte a pártok működését bármiféle munkahelyen. Az MSZMP-vagyon részbeni felosztásának gondolatával, tavasszal a megkérdezettek mintegy fele azonosult, összesen pedig már 72%-uk (ezen belül 34% a teljes felosztás mellett volt). Legkorábban és legszűkebben körben alakult ki az egyetértés a munkásörség megszüntetését illetően. Márciusról májusra körülbelül 60-ról 70%-ra nőtt azok aránya, akik ezt kívánták. Szeptember és október fordulóján szintén az emberek mintegy 70%-a helyeselte ezt a tervet, döntően amiatt, hogy „a munkásörség fenntartása túl sok pénzbe kerül az országnak”.

A közvéleményt is és a politikai pártokat is az első, a köztársasági elnök megválasztásának idejére (és módjára) vonatkozó kérdés osztotta meg. Bár a népszavazást kezdeményezők - nyilatkozataik szerint - csak azt szerették volna elérni, hogy előbb az új parlamentet válasszák meg, s csak azután az államfőt, a képviselőház oly módon szövegezte meg a szavazócédulákra felírt kérdést, hogy az tulajdonképpen az elnökválasztás módjára (a lakosság vagy az országgyűlés válassza meg) vonatkozott. Az emberek túlnyomó többsége azóta, amióta a köztársasági elnöki intézmény újbóli bevezetésének gondolata széles nyilvánosságot kapott, azt szerette volna, hogy az elnököt közvetlenül választhassák meg. Még október végén - november elején is 63% nyilatkozott úgy, hogy ez lenne a legjobb megoldás. A négyes koalíció (SZDSZ, FIDESZ, FKGP, SZDP) hatásos kampányának következtében a népszavazást közvetlenül megelőzően a megkérdezetteknek

már csak 41%-a mondta, hogy igennel és 4%-a azt, hogy valószínűleg igennel, tehát a Nemzeti Kerekasztal megállapodása és a parlament döntése ellen fog szavazni. 39%-nyian állították, hogy nemmel, s 3%-nyian azt, hogy valószínűleg nemmel voksolnak majd. Ezek az adatok már előre jelezték azt, ami a valóságban történt: a szoros végeredményt az első kérdésnél, az igen szavazatok enyhe fölényével, a másik három kérdésben az egyértelmű döntést, valamint a szavazáson résztvevők arányát.

A felvétel ideje: 1989. november 13-20.

Jelzet: MOL XIX-C-6-21-HCS/270-1989. (Magyar Országos Levéltár Állami Bér- és Munkügyi Hivatal Elnök- és elnökhelyettesi iratok)

b.

Vélemények a népszavazásról

Vélemények a népszavazásról 1989 májusában

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet 1989 májusában a népszavazásról is megkérdezte az emberek véleményét. Az 1000 fős mintában szereplők az ország teljes felnőtt lakosságát reprezentálták.

Budapest, 1989. augusztus

Az országgyűlés június eleji ülészakán elfogadta a népszavazásról szóló törvényt. Májusban - közvetlenül a parlamenti ülés előtt - kérdeztük meg az embereket arról, hogyan vélekednek a törvénytervezetről.

A megkérdezettek 80%-a értett egyet azzal, hogy ezentúl országos jelentőségű ügyekben népszavazást tartsanak. Az általunk felsorolt témák közül legtöbben azt helyeselnék, ha a jövőben az állampolgárok népszavazás útján döntenének az új alkotmány bevezetéséről (71%) és a köztársasági elnök személyéről (70%). Annak ellenére, hogy a törvény kizárja azt, hogy a költségvetésről, a központi adóemerről, illetve ezek mértékéről, valamint a nemzetközi szerződésekről népszavazást tartsanak, kétharmad körül mozog azok aránya, akik szerint a személyi jövedelemadó mértékéről, az áremelésekről és az állami pénzek elosztásáról népszavazásnak kellene döntenie. A lakosság 55%-a tartaná helyesnek, ha a nagyvárasi vízi erőmű sorsáról az állampolgárok szavazhatnának (ez az arány korábbi felvételeinkhez viszonyítva csökkent a kormány azon intézkedése következtében, mely az építkezést leállította). A megkérdezetteknek mindössze 37%-a szeretné, ha a nemzetközi szerződésekről is a nép döntene.

A lakosság egytizede inkább a politikai jellegű kérdésekben, főleg a vízi erőmű, az ország címere és a köztársasági elnök személyének ügyében kíván népszavazást. Közöttük az átlagnál több budapesti és diplomás van.

Egy másik csoport szerint, amely a kérdezettek több mint 10%-át foglalja magába, a mindennapos megélhetést érintő, gazdasági jellegű problémákat, így az adózás, az áremelés és a költségvetés kérdését kellene népszavazásra bocsátani. Ez a gondolkodás a középfokú iskolai végzettségűek, a szakmunkások és a nem diplomás szellemi dolgozók körében gyakoribb az átlagosnál.

Azok aránya, akik az utóbbi időkben a népszavazással kapcsolatban már felmerült, s a tömegkommunikációs eszközök által is gyakran hangoztatott kérdésekben, mint amilyen a köztársasági elnök személye és az új alkotmány bevezetése, szeretnék népszavazást 20% körül mozog. Közük a párttagok és a diplomások vannak az átlagosnál többen.

Végül a legnagyobb számú csoportot - a kérdezettek csaknem 40%-át - azok teszik ki, akik szerint a megadott problémák mindegyikében az állampolgárok szavazatának kellene döntenie. Az átlagnál nagyobb arányban képviselik ezt a véleményt a legfeljebb 8 osztályt végzettek, valamint a segéd- és betanított munkások. (A többiek nem adtak választ erre a kérdésünkre.)

Bár a kérdezettek több mint háromnegyede helyesli, hogy a jövőben népszavazásokat tartsanak, mégis sokaknak van ezzel szemben fenntartásuk.

Válaszadóinktól azt kérdeztük, hogy egyetértene-e vagy sem az alábbi kijelentésekkel:

A népszavazást helyeslők véleményének %-os megoszlása

	egyetért	nem ért egyet	részben ért egyet
1. Az emberek többsége nem elég érett ahhoz, hogy országos jelentőségű ügyekben döntsön.	50	29	17
2. Az emberek többségének nincs elég ismerete ahhoz, hogy országos jelentőségű ügyekben döntsön.	67	14	16
3. A népszavazás komolytalan dolog.	6	84	7
4. Népszavazás előtt a lakosságot nem fogják megfelelően tájékoztatni.	41	30	20
5. Az emberek többsége nem mer majd a vezetés álláspontja ellen szavazni.	28	51	15
6. Inkább kisebb jelentőségű országos ügyben fognak népszavazást tartani, fontosabb ügyben inkább nem.	48	27	15

(A táblázat nem tartalmazza a „nem tudom” választ adók és a választ megtagadók adatait, így a %-ok összege nem 100%.)

A népszavazást helyeslők többsége úgy gondolja, hogy az embereknek nincs elég ismeretük ahhoz, hogy országos jelentőségű ügyekben dönteni tudjanak, és nem is elég értek erre a feladatra. A népszavazást komoly és fontos dolognak tartják, s a többség szerint az emberek akkor is kinyilvánítják majd véleményüket, ha az a vezetés álláspontjának ellentmond. Sokan nem bíznak azonban abban, hogy a lakosságot megfelelően fogják tájékoztatni a népszavazások előtt, s úgy gondolják, hogy csak kisebb jelentőségű ügyekben fognak szavazást tartani.

Jelzet: MOL XIX-C-6-21-HCS/270-1989. (Magyar Országos Levéltár Állami Bér- és Munkügyi Hivatal Elnök- és elnökhelyettesi iratok)

Vélemények a Munkásörségről

a.

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet első felmérése a Munkásörségről

[...]

MUNKÁSÖRSÉG

A felvétel ideje: 1989. március 30. - április 3.

A megkérdezettek száma: 300 budapesti, 100 szegedi, 100 miskolci, 200 falusi (rábapatonai, ikrényi, derecskei, hajdúsámsoni) lakos.

A minta jellege: a városok esetében életkor, nem és iskolai végzettség, a községek esetében életkor és nem szerint az adott település felnőtt lakosságának összetételét követi.

Mind az újságokból, mind pedig a különféle felméréseinkben kapott spontán megnyilatkozásokból tudjuk, hogy mostanában sokan megkérdőjelezik a Munkásörség szükségességét.

[...]

Arra a kérdésre, hogy hasznos-e a Munkásörség léte az országnak, megkérdezettjeink többsége tagadóan válaszolt. (Budapesten 69% szerint nem hasznos, 20% szerint hasznos és 11% adott más választ vagy nem tudott válaszolni. A vidéki városokban 69, 25 és 6, a falvakban pedig 55, 30 és 15%-osak voltak a megfelelő arányok.) A magasabb státusúak fokozottabban tagadják a Munkásörség társadalmi hasznosságát.

A többség egyúttal azt is helyeselné, ha megszűnne a Munkásörség. (Budapesten 69% helyeselné, 20% helytelenítené és 11% adott más feleletet vagy nem tudott válaszolni. A vidéki városokban 66, 26 és 8, a falvakban pedig 57, 26 és 17%-osak voltak a megfelelő arányok.) A magasabb státusúak, a fiatalok általában inkább a Munkásörség megszüntetése mellett voltak.

b.
A Magyar Közvélemény-kutató Intézet második kérdőíves közvélemény kutatása a Munkásörsről

A többség helyeselné a Munkásörsrég feloszlását

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet 1989. május 23. és 28. között kérdőíves közvélemény kutatást végzett 300 budapesti, 100-100 szegedi, illetve győri, valamint 200 Nyíregyháza környéki (Magy, Nagycserkesz, Sényő, Vasmegyer) falusi lakos körében. A vizsgálat során - egyebek mellett - néhány, a Munkásörsréggel kapcsolatos kérdést is megfogalmaztunk.

Budapest, 1989. június 11.

Az MSZMP KB 1989. május 8-i ülésén kinyilvánította, hogy a jövőben lemond a Munkásörsrég közvetlen pártirányításáról, s egyben javasolta a Minisztertanácsnak: vizsgálják meg annak lehetőségét, hogy a testület - esetleg módosított funkcióval - kormányirányítás alá kerüljön. E döntés hatását kívántuk felmérni akkor, amikor - alig két hónappal legutóbbi, e tárgyban folytatott kutatásunk után - ismét a lakosság véleményét kértük a Munkásörsréről.

A városokban megkérdezték (a budapestiek 77, a két vidéki városban lakók 84%-a) úgy véli, hogy nincs szükség ma Magyarországon a Munkásörsrégre. A budapestiek 14, a vidéki városiakok 9 százaléka volt ezzel ellentétes állásponton, és 9, illetve 8% volt azok aránya, akik egyéb választ adtak, vagy nem tudtak véleményt nyilvánítani. Bár a Nyíregyháza környéki falusiaknál is az a domináns vélemény (52%), hogy nincs szükség a Munkásörsrégre, itt 35% azok aránya, akik szükségesnek tartják a fegyveres testületet, és 13%-nyian egyéb választ adtak, vagy megkerülték a válaszadást.

Május végén is - csakúgy, mint két hónappal ezelőtt - megkérdeztük: „Ön helyeselné, vagy nem helyeselné, ha megszüntetnék a Munkásörsréget?” A válaszok alakulását (mindkét az 1. táblázatban foglaljuk össze).

1. táblázat

„Ön helyeselné vagy nem helyeselné, ha megszüntetnék a Munkásörsréget?”

	Budapest		két város*		négy község**	
	március	május	március	május	március	május
helyeselné	69	78	66	88	57	53
nem helyeselné	20	14	26	6	26	33
egyéb válasz vagy válaszhiány	11	8	8	6	27	14

* 1989 márciusában: Szeged, Miskolc

1989 májusában: Szeged, Győr ** 1989 márciusában: Rábapatona, Ikrény, Derecske, Hajdúsámson

1989 májusában: Magy, Nagycserkesz, Sényő, Vasmegyer

Bár a minták különbözősége miatt csak a budapesti adatok hasonlíthatók közvetlenül össze, megállapíthatjuk, hogy a városokban igen széles körben elterjedt az igény a Munkásörsrég feloszlására, s ez a vélemény erősödni látszik. A falvakban mérsékeltebb ez a kívánság, de a többség ott is a feloszlás mellett „vokolt”. Emellett azt is megfigyelhetjük, hogy minél iskolázottabb valaki, s minél negatívabban vélekedik a Kádár-korszak egészéről, annál kevésbé tudja elfogadni, hogy e testület továbbra is fennmaradjon. Az MSZMP tagjainak véleménye e tekintetben nem különbözött jelentősen a többi megkérdezettétől.

Eredményeink azt mutatják, hogy a KB-ülésen hozott döntés közvetlenül csak kevésbé befolyásolhatta a kérdezettek véleményalkotását, sokkal inkább a politikai közélet egyéb eseményeinek hatásáról lehet szó. Miközben ugyanis a megkérdezettek csaknem háromnegyede értesült a KB-ülés tényéről, közülük csak egy elenyésző kisebbség (Budapest: 10, városok: 16, községek: 13%) említette meg az ott tárgyalt témák között a Munkásörsréget.

Jelzet: MOL XIX-C-6-21-HCS/270-1989. (Magyar Országos Levéltár Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal Elnök- és elnökhelyettesi iratok)

c.
A Magyar Közvélemény-kutató Intézet harmadik közvélemény kutatása a Munkásörsrég megítéléséről

Vélemények a Munkásörsréről

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet 1989. szeptember 29-e és október 6-a között végzett vizsgálatot a Munkásörsrég közvéleménybeli megítéléséről. A minta reprezentálta az ország felnőtt lakosságát.

Budapest, 1989. október

Az országgyűlés 1989. október 20-án jogutód nélkül megszüntette a Munkásörsréget. A parlamenti döntés találkozott az emberek többségének véleményével. A megelőző hónapokban több alkalommal is vizsgáltuk a Munkásörsréggel, további sorsával kapcsolatos vélekedéseket, s a kérdezettek többsége mindannyiszor a testület feloszlása mellett foglalt állást.

1. táblázat

„Ön helyeselné vagy nem helyeselné, ha megszüntetnék a Munkásörsréget?”
(a válaszok százalékos megoszlása településtípusonként)

	Budapest			Vidéki városok*			Községek **		
	március	május	október	március	május	október	március	május	október
helyeselné	69	78	74	66	88	69	57	53	63
nem helyeselné	20	14	17	26	6	25	26	33	27

egyéb válasz, válaszhiány	11	8	9	8	6	6	17	24	11
---------------------------------	----	---	---	---	---	---	----	----	----

* 1989 márciusában: Szeged, Miskolc 1989 májusában: Szeged, Győr 1989 októberében: 22 vidéki város	** 1989 márciusában: Rábapatona, Ikrény, Derecske, Hajdúsámson 1989 májusában: Magy, Nagycserkesz, Sényő, Vas megye 1989 októberében: 42 község
--	---

Bár a minták különbözősége miatt csak a budapesti adatok hasonlíthatók közvetlenül össze, megállapíthatjuk, hogy mindegyik településtípusban igen széles körben elterjedt az igény a Munkásórség felosztására. Bár történtek kísérletek további fenntartására, meglévő fegyveres testületekbe való integrálására, a vélemények állandósága azt bizonyítja, hogy a lakosság többsége továbbra is annak tekinteti a Munkásórséget, ami létrehozásakor volt: párhadseregnek.

A falvakban mérsékeltebb a megszüntetés igénye, de a többség ott is a felosztás mellett „voksol”. Emellett azt is megfigyelhetjük, hogy minél iskolázottabb valaki, minél magasabb képzettséget igénylő munkát végez és minél nagyobb településen él, annál inkább egyetért a Munkásórség felosztásával.

A Munkásórség szerepéről sokféle vélemény hangzott el az utóbbi hónapokban, ezek némelyikéről kérdeztük meg az embereket.

2. táblázat

„Ön egyetért, nem ért egyet azzal, hogy...”
(a válaszok százalékos megoszlása az országos vizsgálatban)

A felvétel ideje: 1989. szeptember 29. - október 6.

A legteljesebb egyetértés a Munkásórség költségességének megítélésében mutatkozott, és ugyancsak sokan gondolják úgy, hogy - ha meg is marad a testület - feladatai ellátásához nem lenne szüksége fegyverre. Bár az MSZMP maga mondott le a Munkásórség irányításáról - s átadta ezt a jogkört a kormánynak -, mégis a válaszadók negyede szerint továbbra is az MSZMP-nek alárendelten kellene működnie.

A többség még az „átmentésnek” azt a formuláját is elutasította, hogy a Munkásórség a természeti katasztrófák okozta károk elhárítására szolgáló szervezetként működjön tovább. Ennek egyik oka lehet az a tény, hogy a többség nem tartja elképzelhetőnek, hogy „a Munkásórség a fegyveres erőszaktól sem riadna vissza, hogy támogassa az MSZMP hatalmát”.

Mindezek fényében nem meglepő tehát, ha az emberek 68%-a helyeselné a Munkásórség megszüntetését, s csupán egy kisebbség vélekedik ellenkezőképpen.

Jelzet: MOL XIX-C-6-21-HCS/1332-1989. (Magyar Országos Levéltár Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal Elnök- és elnökhelyettesi iratok)

d. A Magyar Közvélemény-kutató Intézet negyedik felmérése a Munkásórségről (1989. november-december)

Munkásórség

Az első felvétel ideje: 1989. március 30. - április 3.

A második felvétel ideje: 1989. május 23. - 28.

A harmadik felvétel ideje: 1989. szeptember 29. - október 6.

Az első felvétel helyszínei: Budapest, Miskolc, Szeged, Derecske, Hajdúsámson, Ikrény, Rábapatona.

A második felvétel helyszínei: Budapest, Győr, Szeged, Magy, Nagycserkesz, Sényő, Vas megye.

A harmadik felvétel helyszínei: Budapest, 22 vidéki város, 42 község.

A megkérdezettek száma az első és a második felvételben 700-700, a harmadikban 1000 fő.

A válassztagadók száma az első és a második felvételben a kiválasztás módja miatt nem megállapítható, a harmadikban 51 fő.

A kiválasztás módja az első és a második felvételben: a minta az általunk megválasztott településeken arányosan rétegzett. A mintába kerülő személyek a városok esetében életkor, nem és iskolai végzettség, a községek esetében életkor és nem szerint az adott település felnőtt lakosságának összetételét tükrözik.

A kiválasztás módja a harmadik felvételben: a minta kétlépcsős, arányosan rétegzett. A mintába kerülő személyeket véletlenszerűséget biztosító matematikai-statisztikai módszerekkel választottuk ki úgy, hogy az ország 18 éves és idősebb népességét reprezentálják.

Az országgyűlés 1989. október 20-án jogtörvény nélkül megszüntette a Munkásórséget. A parlamenti döntés találkozott az emberek többségének akaratával. A megelőző hónapokban már vizsgáltuk a Munkásórség további sorsával kapcsolatos vélekedéseket, s a kérdezettek zöme mindannyiszor a testület felosztása mellett foglalt állást.

„Ön egyetért vagy nem ért egyet azzal, hogy a Munkásórséget meg kell szüntetni?”
(a válaszok %-os megoszlása)

[...]

A felvétel ideje: 1989. szeptember 29. - október 6.

Mindegyik településtípusban igen széles körben elterjedt az igény a Munkásórség felosztására. Bár történtek kísérletek további fenntartására, meglévő fegyveres testületekbe való integrálására, a lakosság többsége továbbra is annak tekintette a Munkásórséget, ami létrehozásakor volt: párhadseregnek. A falvakban mérsékeltebb volt a megszüntetés igénye, de a többség ott is a felosztás mellett „szavazott”. Minél magasabb képzettséget igénylő munkát végez, és minél nagyobb településen él valaki, annál inkább egyetértett a Munkásórség felosztásának tervével.

A Munkásórség szerepéről sokféle vélemény hangzott el az utóbbi hónapokban, ezek némelyikéről kérdeztük meg az embereket:

„Ön egyetért vagy nem ért egyet azzal, hogy ...”
(a válaszok %-os megoszlása)

	egyetért	nem ért egyet	Nem tudja
a Munkásórség fenntartása túl sok pénzbe kerül az országnak?	85	7	8
a Munkásórség feladatai ellátásához nincs szüksége fegyverre?	73	18	9

a Munkásőrség a fegyveres erőszaktól sem riadna vissza, hogy támogassa az MSZMP hatalmát?	53	31	16
a Munkásőrségre továbbra is szükség van a természeti csapások elhárításához?	34	59	7
a Munkásőrséget az MSZMP irányítsa?	27	62	11

A legteljesebb egyetértés a Munkásőrség költségességének megítélésében mutatkozott, és ugyancsak sokan gondolták úgy, hogy - ha meg is marad a testület - feladatai ellátásához nem lenne szüksége fegyverre. Bár 1989. május 8-i KB ülésen a Magyar Szocialista Munkáspárt maga mondott le a Munkásőrség irányításáról - s átadta ezt a jogkört a kormánynak -, a válaszadók negyede szerint továbbra is az MSZMP-nek alárendelve kéne működnie.

Nagyon sokan azonban még az „átmentésnek” azt a formuláját is elutasították, hogy a Munkásőrség a természeti katasztrófák okozta károk elhárítására szolgáló szervezetként működjön tovább. Ennek egyik oka lehet az, hogy a többség nem tartja elképzelhetetlennek: „a Munkásőrség a fegyveres erőszaktól sem riadna vissza, hogy támogassa az MSZMP hatalmát”.

Mindezek fényében nem meglepő tehát, ha az emberek 68%-a helyeselné a Munkásőrség megszüntetését, s csupán egy kisebbség (25%) vélekedik ellenkezőképpen. Időközben parlamenti döntés született arról, hogy e kérdést népszavazás tárgyává kell tenni. 1989. november 26-án - attól függően, hogy hányan és kik mennek el majd szavazni - eldől: valóban a lakosság többsége akarja-e a Munkásőrség feloszlását.

Jelzet: MOL XIX-C-6-21-HCS/1581-1989. (Magyar Országos Levéltár Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal Elnök- és elnökhelyettesi iratok)

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet kérdőíves közvélemény kutatása a köztársasági elnök megválasztásával kapcsolatban

a. A köztársasági elnök megválasztása előtt

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet 1989. szeptember 29. és október 6. között kérdőíves közvélemény kutatást végzett 1000 fős országos reprezentatív mintán. Jelentésünk a köztársasági elnök megválasztásával kapcsolatos véleményeket elemzi.

Budapest, 1989. november

A szeptember végén lezárult háromoldalú politikai tárgyalások megállapodásának értelmében még az új választások előtt népszavazásnak kellene döntenie a köztársasági elnök személyéről. A választásnak ebben a formájában és ebben az időpontban történő lebonyolításával azonban sokan nem értenek egyet, az MSZMP hatalomátmentési szándékát sejtik mögötte. A Szabad Demokraták Szövetsége ezért indította meg országsszerte aláírásgyűjtő akcióját, követelve, hogy az elnökválasztás időpontjának kérdését bocsássák népszavazásra.

A köztársaságielnök-választás körül kibontakozó vita, úgy tűnik, egyelőre nem befolyásolta az embereket annak megítélésében, hogy kit tartanának a legalkalmasabbnak erre a posztra. Korábbi felvételeinkhez hasonlóan most is Pozsgay Imre neve merült fel leggyakrabban: a megkérdezettek 32%-ának bizalmát élvezi. Őt követi Király Zoltán, akinek ársíója megnövekedett az utóbbi időben, hisz míg júniusban csak néhányan választották, most a rá eső szavazatok aránya 13%-ra emelkedett. Ezzel megelőzte a korábbi második „helyezett” Németh Miklóst, akit előző vizsgálatunkkal megegyezően 9%-nyian említettek. Más politikust csak elvétve neveztek meg a válaszadók, az említések gyakoriságának sorrendjében a következőket: Habsburg Ottó, Szűrös Mátyás, Horn Gyula, Grósz Károly, Nyers Rezső és Kulcsár Kálmán. 37 százalék volt azoknak az aránya, akik nem foglaltak állást a kérdésben.

Az emberek vélekedése alapvetően nem változott akkor sem, mikor általunk megnevezett személyek közül kellett kiválasztaniuk azt, akit legszívesebben látnának a köztársasági elnöki székben.

„Ha ezek a jelöltek indulnának, Ön kire szavazna?”
(a kapott szavazatok százalékos megoszlása a megkérdezettek arányában)

Pozsgay Imre	37
Király Zoltán	26
Németh Miklós	23
Kulcsár Kálmán	2
Csurka István	1
nem tudott vagy nem akart válaszolni	11

A sorrend azonossága mellett azonban észre kell vennünk, hogy míg a Pozsgay Imrre voksolók aránya az előző kérdéshez képest lényegesen nem változott, a Király Zoltánra és Németh Miklósról szavazóké nagyjából kétszeresére emelkedett. Azt vizsgálva, hogy e mögött a jelenség mögött a véleményeknek milyen átrendeződése húzódik meg, a következőket állapíthatjuk meg. Két csoportot találtunk, mely lényegében befolyásolta a tapasztalt változást: az egyik a Pozsgay Imrével szimpatizálók, a másik pedig az előzőleg állást nem foglalók. A korábban Pozsgay Imrét említők egytized része másodszor Király Zoltán szavazóinak számát gyarapította, valamennyivel kevesebben - 6 százaléknál - Németh Miklóst választották. A többiek csaknem egyöntetűen ragaszkodtak álláspontjukhoz. Ugyanakkor az előző esetben „nem tudom”-mal válaszolók legnagyobb része - egyharmada - most Németh Miklósról voksolt, egyötödnyien pedig Király Zoltán mellett foglaltak állást. Pozsgay Imre szavazótáborát szinte csak a korábban nem nyilatkozók növelték, 24%-uk jelölte őt meg.

Említésre érdemes, hogy Király Zoltán hívei bizonyultak a „leghűségesebbeknek”. Az első esetben őt megnevezők szinte valamennyien az általunk megadott lista alapján is rá szavaztak.

Társadalmi hovatartozás szempontjából vizsgálva a válaszadók körét, azt tapasztaljuk, hogy Pozsgay Imre jelölője továbbra is elsősorban a budapestiek és a magasabb iskolázottságúak közül kerülnek ki. A szegedi képviselőt, Király Zoltánt ellenben inkább a vidéki városok lakói és a középfokú végzettségűek

támogatják. Németh Miklós pedig a falusiak és az alacsony státusúak körében számíthatna legtöbb támogatóra.

Ha népszavazás dönt a leendő köztársasági elnök személyéről, akkor - a törvényjavaslat értelmében - csak az a jelölt nyerhet, akinek a szavazatok többségét sikerül megszereznie, de csak abban az esetben, ha a választói joggal rendelkező állampolgárok legalább kétharmada (illetve a második fordulóban a fele) szavazott. Válaszadóink nagy része - 60%-a - határozottan állította, hogy biztosan elmenne szavazni. Valamivel több, mint egyötödnyien nyilatkoztak úgy, hogy még nem tudják, de valószínűleg leadnák voksukat. Csak egytizednyien jelentették ki, hogy biztosan távol maradnának a szavazástól, s további 6% volt, aki ugyan még nem döntött, de úgy véli, hogy inkább nem menne el.

Jelzet: MOL XIX-C-6-21-HCS/1332-1989. (Magyar Országos Levéltár Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal Elnök- és elnökhelyettesi iratok)

b. Köztársasági elnök

Köztársasági elnök

Az első felvétel ideje: 1989. szeptember 29. - október 6.

A második felvétel ideje: 1989. október 26. - november 2.

A felvételek helyszínei: Budapest, 22 vidéki város, 42 község.

A megkérdezettek száma mindkét felvételben 1000 fő.

A válaszmegtagadók száma az első felvételben 51, a másodikban 49 fő.

A kiválasztás módja: A minta kétlépcsős, arányosan rétegzett. A mintába kerülő személyeket véletlenszerűséget biztosító matematikai-statisztikai módszerekkel választottuk ki úgy, hogy az ország 18 éves és idősebb népességét reprezentálják.

[...]

Felvételünk idején (szeptember 29. - október 6.) még nem volt ismeretes, hogy az MDF elnökjelöltje Für Lajos.

[...]

A népszavazáson csak az a jelölt nyerhet, akinek sikerül megszereznie a szavazatok többségét, de csak abban az esetben, ha a választójoggal rendelkező állampolgárok legalább kétharmada (az esetleges második fordulóban a fele) szavazott. Válaszadóink nagy része határozottan állította: elmeny köztársasági elnököt választani.

[...]

Október végi - november eleji vizsgálatunkban az emberek mintegy kétharmada (63%-a) amellett volt: népszavazás döntson a köztársasági elnök személyéről. Egytizednyien vélték úgy, hogy a képviselőválasztások után, az új parlament feladata legyen ez, s mindössze 5% szerint a jelenlegi országgyűlésé. (A többiek nem válaszoltak kérdésünkre.) A népszavazás mellett lévő többség kettéoszlik: egy részük az új országgyűlés megalakulása előtt (44%), más részük (46%) pedig utána szeretné a közvetlen elnökválasztást. (Egytizednyien nem tudtak állást foglalni.)

Jelzet: MOL XIX-C-6-21-HCS/1332-1989. (Magyar Országos Levéltár Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal Elnök- és elnökhelyettesi iratok)

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet közvélemény kutatása a munkahelyi pártszervezetek sorsáról

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet 1989. szeptember 26. és október 6. között vizsgálatot végzett az ország felnőtt lakosságát reprezentáló 1000 fős mintán. A feltett kérdések némelyike a munkahelyi pártszervezetek sorsával foglalkozott.

Budapest, 1989. november

Éles ellentétek és nagyfokú bizalmatlanság jellemezték a politikai egyeztető tárgyalásokon, majd a parlamentben folytatott vitát a munkahelyi pártszervezetek sorsáról. Ebben a kérdésben nemcsak az ellenzék és az MSZMP véleménye tért el egymástól, hanem az MSZMP tagjainak nézetei is különböztek, sőt a közvélemény is megosztott volt e tekintetben. Felmérésünket az MSZMP-kongresszus, valamint az október közepén megtartott országgyűlés előtt készítettük, amikor még bizonytalan volt a vita kimenetele. Azóta a parlament már állást foglalt ez ügyben: valamennyi munkahelyen megtiltotta a pártszervezetek működését, s meghatározta a munkahelyi MSZMP-alapszervezetek feloszlásának határidejét.

A kérdezettek több mint kétharmada egyértelműen ellenzi mindenfajta párt munkahelyi működését. Egyötödük tartaná jónak ennek ellenkezőjét, s 4 százaléknyan a kérdés megítélésében a munkahely jellegétől tennék függővé, hogy tevékenykedhetnek-e ott ilyen szervezetek. (A kérdezettek 7 százaléka nem akart vagy nem tudott válaszolni kérdésünkre.) Hasonló arányokat kaptunk, amikor különböző munkahelyfajtákat felsorolva érdeklődtünk ugyanezen kérdésről.

„Ön egyetért vagy nem ért egyet azzal, hogy ne működhessenek pártok a(z) ...
(a válaszok százalékos megoszlása)

	egyetért	nem ért egyet	nem tud/nem akar válaszolni
bíróságokon?	78	13	9
rendőrségnél	75	17	8
iskolákban?	75	18	7
katonaságnál?	74	18	8
gyárakban, üzemekben?	71	21	8
tsz-ekben	71	21	8
tanácsokban, minisztériumokban?	69	24	7

Általában véve is, a megnevezett munkahelyeken is az átlagosnál gyakrabban ellenzik a pártok működését a férfiak, a városokban élők, a közép- és felsőfokú végzettségűek, a nem diplomás szellemi foglalkozásúak, az értelmiségiek, vezetők; míg a másik nézetet inkább az alacsony iskolai végzettségűek, a segéd- és betanított munkások vallják.

A vizsgálatot megelőző hetekben nagy vihart kavart az MSZMP-nek azon döntése, hogy a munkahelyeken továbbra is legyenek szervezetei. Megkérdeztük az embereket arról, hogy szerintük miért született ez a határozat. Majdnem háromnegyedük egyetértett azzal az állítással, hogy ennek oka az volt, hogy a párt „így tudja továbbra is befolyásolni a munkahelyi döntéseket” (74%) és mert „attól fél, hogy különben sokan kilépnének a pártból” (72%). Az előbbi válasz fokozottabban volt jellemző a közép- és felsőfokú végzettségűekre, a budapesti-ekre, a férfiakra, míg az utóbbit csak a felsőfokú végzettségűek, az értelmiségiek, vezetők részesítették előnyben másoknál gyakrabban. Azt a lehetséges magyarázatot, hogy az MSZMP „attól tart, hogy elveszíti befolyását az ország életére”, a megkérdezettek 69 százaléka fogadta el. Ebben az esetben is gyakrabban kaptunk igenlő válaszokat a magasán kvalifikáltakól és a férfiakól. 63 százaléknyan értettek egyet azzal, hogy az MSZMP azért akarja fenntartani munkahelyi szervezeteit, mert „így képes átmenteni hatalmát”. A kérdezettek alig több mint fele (54%) tartotta helytállóknak azt a lehetséges indokot, hogy „csak így tudja meg-nyerni a választásokat”. E két utóbbi magyarázattal az átlagosnál kevésbé értettek egyet a budapestiek, a felsőfokú végzettségűek, a fiatalok, az értelmiségiek, vezetők. (Ennek feltehetően az a magyarázata, hogy e társadalmi csoportok nem hittek abban, hogy az MSZMP bármiféle módon megnyerhette volna a választásokat, megőrizhette volna hatalmát.)

Az MSZMP kompromisszumként felajánlotta a többi pártnak, hogy azok is működjenek a munkahelyeken. Az emberek jelentős része azonban tart attól, hogy ha a munkahelyeken több párt működne, az konfliktus forrása lenne a dolgozók között és akadályozná a termelést. Mindkét lehetséges problémát másoknál valószínűbbnek tartották a fővárosban élők, a magasan kvalifikáltak és a középkorúak. Azzal a feltételezéssel, hogy a munkahelyi pártszervezetek léte csak az MSZMP számára lenne előnyös, a megkérdezettek alig több mint egyharmada értett egyet, s közöttük az átlagosnál gyakrabban találunk alacsony iskolai végzettségűeket, segéd- és betanított munkásokat, férfiakat.

„Ön egyetért vagy nem ért egyet azzal, hogy ha a munkahelyeken több párt működne, az ...
(a válaszok százalékos megoszlása)

	egyetért	nem ért egyet	nem tud/nem akar válaszolni
ellenségeskedéshez vezetne az ott dolgozók között?	78	15	7

zavarná a termelést?	77	16	7
csak az MSZMP-nek lenne előnyös?	35	48	17

Az egyik legvitatottabb pártkérdésről tehát döntés született a parlamentben, s úgy tűnik, hogy az ott hozott határozat a lakosság nagy részének egyetértésével találkozók. A közeljövőben azonban valamennyien személyesen is véleményt nyilváníthatunk erről. Az SZDSZ által gyűjtött, népszavazást követelő aláírások nyújtanak lehetőséget erre. A parlament úgy döntött: 1989. november 26-án kerül sor (többek között) e tárgyban a referendumra.

Jelzet: MOL XIX-C-6-21-HCS/1349-1989. (Magyar Országos Levéltár Állami Bér- és Mun-kaügyi Hivatal Elnök- és elnökhelyettesi iratok)

b.
Munkahelyi pártszervezetek

A felvétel ideje: 1989. szeptember 29. - október 6.

A felvétel helyszínei: Budapest, 22 vidéki város, 42 község.

A megkérdezettek száma: 1000 fő.

A válaszmeztagadók száma: 51 fő.

A kiválasztás módja: a minta kétlépcsős, arányosan rétegzett. A mintába kerülő személye-ke-t véletlenszerűséget biztosító matematikai-statisztikai módszerekkel választottuk ki úgy, hogy az ország 18 éves és idősebb népességét reprezentálják.

[popup title="[...]" format="Default click" activate="click" close text="A forrásból kihagyott rész megtalálható az elő dokumentumban."]

A parlamentben a munkahelyi pártszervezetek ügyében hozott döntés tehát a lakosság nagy részének egyetértésével találkozott. A közeljövőben azonban valamennyien személyesen is véle-ményt nyilváníthatunk erről. Az SZDSZ és a Fidesz által gyűjtött, népszavazást követelő aláírások nyújtanak lehetőséget erre. A parlament úgy határozott: 1989. november 26-án kerül sor (többek között) e tárgyban a referendumra.

Jelzet: MOL XIX-C-6-21-4950-1-1989. (Magyar Országos Levéltár Állami Bér- és Munka-ügyi Hivatal Elnök- és elnökhelyettesi iratok)

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet 1989. kérdőíves felmérése az MSZMP vagyonáról

a.
Kíé legyen az MSZMP vagyona

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet 1989. szeptember 29. és október 6. között kérdőíves felmérést végzett az ország felnőtt lakosságát reprezentáló 1000 fős mintán. Véleményeket kértünk az MSZMP vagyonának további sorsáról, a pártok bevételeiről.

Budapest, 1989. november

Sokakat foglalkoztató kérdés ma az, hogy mi legyen a sorsa az MSZMP többmilliárdos vagyonának. (Egyes politikai szerveződések azt is vitatják, hogy az MSZP rendelkezhet-e felette, tárgyalhat-e róla más pártokkal, mivel nem ismerik el a szocialista pártot a volt MSZMP egyetlen jogutódjának.) Maradjon-e ez a vagyon az MSZP kezelésében, vagy részben, esetleg teljes egészében kerüljön másnak birtokába? Osszák-e föl a többi párt között vagy fordítsák közcélokra? Miből gazdálkodjanak a különböző pártok: csak a saját bevételeikből vagy kapjanak állami támogatást is? Ezekről a vitás kérdésekről kértük az emberek véleményét még az MSZMP október eleji kongresszusa előtt.

A közvéleményt nagymértékben megosztó témának bizonyult, hogy fel kell-e osztani a volt MSZMP vagyonát a többi párt között, s ha igen, mekkora hányadát. Az emberek 34 százalékának véleménye az, hogy a pártvagyonot teljes egészében szét kellene osztani a többi párt között, 38 százalékuk szerint a részbeni felosztás lenne kívánatos, s 16 százalékuk gondolja úgy, hogy a felosztásra egyáltalán nincs szükség. (A megkérdezettek 12 százaléka nem akart vagy nem tudott válaszolni kérdésünkre.)

Az MSZMP vagyonának teljes felosztását az idősebbek, illetve a vidéki városokban élők javasolták másoknál gyakrabban. A részbeni felosztást elsősorban a fiatalok, a budapestiek, a magasan kvalifikáltak, a diplomával nem rendelkező szellemi foglalkozásúak, az értelmiségiek és vezetők helyeslik; míg a felosztást szükségtelemnek tartók nagyrészt a falvakban élők, az alacsony iskolai végzettségűek és beosztásúak, a középkorúak, valamint az MSZMP-tagok közül kerültek ki. Mint ahogy majdnem mindig, most is az átlagosnál gyakrabban tértek ki a válaszadás elől a befejezetlen általános iskolai végzettségűek, az alacsony beosztásúak, a falvakban élők és az idősebbek.

Próbáltuk megtudni azt is, hogy mivel indokolják az emberek ebben a kérdésben elfoglalt álláspontjukat. (Értelemszerűen mindenkinek az előző válaszához illő kérdéssort tettük fel, így az alábbi táblázatok adatai nem az összes megkérdezettre, hanem azok megfelelő hányadára vonatkoznak.)

„Ön egyetért vagy nem ért egyet azzal, hogy az MSZMP vagyonát azért kellene felosztani a többi párt között, mert ...
(a válaszok százalékos megoszlása azok körében, akik a teljes vagy részbeni felosztás mellett vannak)

	egyetért	nem ért egyet	nem tud/nem akar válaszolni
... az a nép vagyona?	95	4	1
... a most alakult pártoknak is szükségük van vagyonra?	82	14	4
... az MSZMP nem érdemli meg, hogy ekkora vagyona legyen	81	15	4
... az MSZMP egy gazdag párt?	74	17	9
... az MSZMP ehhez a vagyonhoz ingyen jutott hozzá?	74	21	6
... az MSZMP azt más pártoktól vette el?"	49	41	10

Az MSZMP vagyonának teljes vagy részbeni felosztásával egyetértők indokait két fő csoportba sorolhatjuk. A vagyon felosztása mellett szóló érvek egy része független magának az MSZMP-nek a megítélésétől, annak múltban vagy jelenben játszott szerepétől. Azzal a két megállapítással, hogy az MSZMP vagyonának felosztása miért lenne kívánatos, mert „az a népé”, s „a most alakult pártoknak is szükségük van vagyonra”, a megkérdezettek túlnyomó része egyetértett. Ezek

mögött a válaszok mögött valószínűleg az a félelem is meghúzódik, hogy a többpártrendszerben valamennyi párt igényelni fog épületeket, felszereléseket, eszközöket. Az emberek azt szeretnék, ha ezek előteremtése nem számukra jelentene pluszterheket.

A lehetséges magyarázatok másik fő csoportja az MSZMP-nek a múltban, illetve a jelenben játszott szerepére utal. A válaszok egyrészt azt sugallják, hogy az emberek szerint a párt „teljesítménye” nem áll összhangban vagyonának nagyságával, másrészt pedig a vagyonszerzés módját tartják jogtalannak. Ez utóbbi nézetrel az átlagosnál gyakrabban értettek egyet a fővárosban élők, a férfiak és az idősebbek.

„Ön egyetért vagy nem ért egyet azzal, hogy az MSZMP vagyonát azért nem kellene felosztani a többi párt között, mert ...
(a válaszok százalékos megoszlása azok körében, akik ellenzik a felosztást)

	egyetért	nem ért egyet	nem tud/nem akar válaszolni
... ezt a vagyont át kellene adni a kormányoknak?	70	23	7
... minden párt maga szerezzze meg a vagyonát?	62	33	5
... az MSZMP megoldgzott érte?"	36	59	5

A vagyon szétoztását ellenzők egy májusi, hasonló tárgyú vizsgálat során a fenti táblázatban szereplő három érvet említették leggyakrabban spontán megnyilatkozásaikban. Ezért kértük ki mostani felmérésünkben a vagyon felosztását ellenzők mindegyikének véleményét ezen érvelésekkel kapcsolatban. Tavasszal a legtöbben azt hangsúlyozták, hogy az MSZMP „megérdemli” ezt a vagyont, mert „megdolgozott” érte. Ezt a véleményt - akkor is és most is - az átlagosnál gyakrabban vallották az alacsony iskolai végzettségűek, a segéd- és betanított munkások, az idősebbek. A másik két - a táblázatban feltüntetett - magyarázatot májusban a megkérdezettek nagyjából ugyanolyan arányban említették, és most is hasonló azoknak az aránya, akik szeretnék, ha e vagyont közcélokra fordítanák, és azoké, akik úgy vélik, hogy mint ahogy az MSZMP, úgy a többi párt is szerezzze meg maga a vagyonát. Azonban a hasonló arányok eltérő társadalmi összetételű csoportokat takarnak. Az előbbi nézetet vallók nagyrészt a magas iskolai végzettségűek, a szellemi foglalkozásúak, az értelmiségiek, valamint a városokban lakók közül kerültek ki, míg a második magyarázatot ők fogadták el a legkevésbé. Az október közepén megtartott országgyűlés elfogadta a párttörvényt, amely megszabja, hogy milyen bevételekből gazdálkodhatnak a pártok. Eszerint saját jövedelmük mellett a jövőben a parlament által meghatározott mértékben állami költségvetési támogatásban is részesülni fognak. Október elején az általunk megkérdezettek ebben a kérdésben ettől merőben eltérő állásponton voltak: 70 százalékuk azt tartaná jobb megoldásnak, ha a pártok csak a saját bevételeikből gazdálkodhatnának. Ilyen választ elsősorban a középfokú végzettségűek, a szakmunkások, a középkorúak adtak. (Májusban a megkérdezetteknek szintén körülbelül háromnegyede értett egyet azzal, hogy a pártok csak saját bevételeikből gazdálkodhassanak.)

Az emberek különbözőképpen vélekednek az MSZMP-vagyon jövőbeni sorsáról, más-más elképzelésük van a felosztás mértékéről is, nagy részük azonban egyetért azzal, hogy több párt működése sem jelenthet az állam számára az eddiginél nagyobb anyagi terheket. Úgy érzik, hogy a költségvetés által erre a célra fordított pénz valamilyen - akár közvetlen, akár közvetett - módon az ő terheiket növelheti.

Jelzet: MOL XIX-C-6-21-4950-1-1989. (Magyar Országos Levéltár Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal Elnök- és elnökhelyettesi iratok)

b. MSZMP-vagyon

Az első felvétel ideje: 1989. április 28. - május 3.

A második felvétel ideje: 1989. szeptember 29 - október 6.

Az első felvétel helyszínei: Budapest, Győr, Pécs, Ebes, Nagyhegyes, Sáránd, Vámspércs.

A második felvétel helyszínei: Budapest, 22 vidéki város, 42 község.

A megkérdezettek száma az első felvételben 700, a másodikban 1000 fő.

A válaszmeztagadók száma az első felvételben a kiválasztás módja miatt nem megállapítható, a másodikban 51 fő.

A kiválasztás módja az első felvételben: a minta az általunk megválasztott településeken arányosan rétegzett. A mintába kerülő személyek a városok esetében életkor, nem és iskolai végzettség, a községek esetében életkor és nem szerint az adott település felnőtt lakosságának összetételét tükrözik.

A kiválasztás módja a második felvételben: a minta kétlépcsős, arányosan rétegzett. A mintába kerülő személyeket véletlenszerűséget biztosító matematikai-statisztikai módszerekkel választottuk ki úgy, hogy az ország 18 éves és idősebb népességét reprezentálják.

[popup titule="[:.]" format="Default click" activate="click" close text="A forrásból kihagyott rész megtalálható az előző dokumentumban.]"

A közvéleményt nagymértékben megosztó témának bizonyult, hogy fel kell-e osztani a volt MSZMP vagyonát a többi párt között, s ha igen, mekkora hányadát. Az emberek 34%-ának véleménye az, hogy a pártvagyonat teljes egészében szét kellene osztani a többi párt között, 38%-uk szerint a részbeni felosztás lenne kívánatos, s 16%-uk gondolja úgy, hogy a felosztásra egyáltalán nincs szükség. (A megkérdezettek 12%-a nem akart vagy nem tudott válaszolni kérdésünkre.) [...]

Jelzet: MOL XIX-C-6-21-4950-1-1989. (Magyar Országos Levéltár Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal Elnök- és elnökhelyettesi iratok)

Címkék:

[négyigénes népszavazás](#) ^[3]

[Nemzeti Kerekasztal](#) ^[4]

[munkásörtség](#) ^[5]

[MSZMP](#) ^[6]

[MSZP](#) ^[7]

Kiadás: 9. évfolyam (2009) 6. szám

Forrás webcim: https://www.archivnet.hu/politika/pillanatfelvetel_az_első_országos_nepszavazasrol.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/politika/pillanatfelvetel_az_első_országos_nepszavazasrol.html

[2] <https://www.archivnet.hu/javascript%3A%20void%280%29%3B>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/negyigenes-nepszavazas>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nemzeti-kerekasztal>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/munkasorseg>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mszmp>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mszp>